

Але не все в Україні виглядає так чорно. Наприклад, “Великий тлумачний словник сучасної української мови” (гол. ред. В.Т.Бусел, Київ, 2001 р.) вживає літеру *Г* в назвах хемічних елементів *гадоліній, галій, германій, аргон* і *манган*, хоча, на жаль, пише *хімія*. Довідуємося, що до друку готується “Російсько-український словник інженерних технологій” Марії Ганіткевич і Богдана Кінаша з “Львівської політехніки”. Я певний, що це ще одна цінна цеголка для закріплення української термінології.

Сьогодні в Україні продовжується боротьба за українську мову під кожним оглядом і в усіх сферах життя, в тому і в науковій термінології. Відносно хемічної термінології українські науковці опинилися на роздоріжжі і мусять рішити, чи вибрати шлях інтернаціоналізації і російщення, чи привернути їй традиційну українську мову і далі її розвивати в українському дусі.

Заокеанська діаспора передала материкові ті мовні скарби, які зберігала понад пів століття, зокрема – що стосується нашої конференції – термінологічну спадщину Анатолія Вовка, а тепер уболіває над тим, щоби ті скарби хоч частинно прийнялися в Україні. НТШ-А своєю діяльністю всіяко сприяє розвиткові української мови і культури в Україні. У ділянці наукової термінології ми підтримуємо і будемо далі підтримувати ті процеси українізації, що їх наші колеги в Україні самі започаткували і переводять в життя.

Неля Нікуліна

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

НАЦІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІ В АВТОМОБІЛЕВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ЗЛАМІ ВІКІВ

© Неля Нікуліна, 2002

У науковій статті проаналізовано лексику автомобілебудування, що використовувалася авторами науково-технічної літератури протягом останнього десятиліття. Матеріал дослідження дозволяє констатувати, що українська автомобілева термінологія відзначалася і відзначається неунормованістю, строкатістю і потребує впорядкування.

The author of the scientific article makes an analysis of automobile industry and motor repair terminology, that was used by the writers of scientific and technical literature for last ten years. The research material allows to state, that Ukrainian terminology of automobile industry was marked by non-normalization and diversity.

Учені, які займаються лінгвофілософією, доводять, що насправді не ми володіємо мовою, а навпаки, мова володіє нами. Тож для консолідації теперішнього населення України, перетворення в єдиний український народ, без якого не може бути стабільної та довговічної держави, вирішальне значення, безумовно, має українська мова – один із головних чинників існування народу та його держави.

Однак це не означає, що з порядку денного знято мовне питання (українська мова отримала статус державної) і не існує проблеми мовного забезпечення трудової діяльності людини. Йдеться про унормування і стандартизацію, творення української науково-фахової,

в тому числі і автомобілевої термінології, її поширення та апробацію у наукових та фахових середовищах, укладання словників, довідників, введення унормованої термінології до підручників, у наукове і технічне методичне забезпечення. Настав час рішуче переводити навчання у всій системі освіти відповідно до Конституції України та Закону про мови на державну мову з наданням їй широких прав, у тім числі і на термінологічній арені.

З прикрістю констатуємо, що на сьогодні мовою будь-якої сфери людської діяльності є дещо зросійщена українська фахова мова. Хоча і активізувалася термінотворча робота, про що свідчить заснування ТК СНТТ – Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології, однак у царині *автомобілевої науково-технічної термінології* справи не покращали, як і в мові взагалі. Висловлюються думки, що перегляд термінології, як і історії, не першочергове завдання, бо є й нагальніші політичні та економічні проблеми в Україні, але чи не втратимо ми через таку недбалість національне обличчя, український менталітет, адже термінологія будь-якої галузі науки сьогодні спрацьовує на завтра і на майбуття.

Небайдужі фахівці різних галузей знань, які не можуть змиритися з незадовільним станом української науково-технічної номенклатури, зацікавлені і прагнуть до перегляду російськомовного шару лексики, який безпідставно замінив питому українську термінологію в період “злиття націй”. Щоправда, часом науковці вдаються до крайнощів: намагаються будь-що вилучити, замінити або змінити навіть ті слова, які органічно ввійшли до української лексики, не порушуючи норм мови. Проте, як на нашу думку, все слід робити виважено, зокрема проводячи “ревізію” номінатів, властивих російській мові, що дублювали в 30–40-х роках власне українські терміни, але, за певних, усім відомих історичних чинників, прижилися в нашій термінології, порушуючи національні засади українського термінотворення.

Наприклад, у кінці 20-х років автори брошури “Що треба знати шоферові на іспиті?” Артьомов і Задорін (ініціали на виданні не збереглися – Н.Н), користуючись офіційною літературою (Накази НТШ № 9773, Правила допущення автомобілів та мотоциклів в експлуатацію) і неофіційною літературою (Астриук – Автомобіль ч. I і II; Грибов І.Р., проф.– Мотор I) вживають питомі терміни, які повністю відповідають російським номінатам і є яскравим доказом того, що українській термінології ніколи не бракувало власної лексики для вираження науково-технічних досягнень нової для початку століття галузі автомобілебудування та ремонту машин: *тяговий – ведущий, тяжний – ведомый; вальниця – подшипник; виливанець – болванка; гонок – шатун, витворець – якорь (динамо); двотетуватий – двотавровый; додільний – нисходящий; заскочний – храповичный; злучник – муфта; зלותовання – спайка; кишка – шланг, переліжка – прокладка, станва – канистра* та інші [1]. Безсумнівно, що основний масив наведеної української науково-технічної термінології 1920–1930-х рр., часів славетного “золотого десятиліття” українізації, повинен повернутися до активного наукового вжитку. І особливо це знаменно було б нині, коли на всіх шпальтах часописів читаємо діалоги про національну самобутність українського народу, а мова, дозволимо собі нагадати, -- душа народу.

Тому для наукового дослідження *автомобілевої термінології* (так С.Сенета та В.Дитель називали досліджувану нами терміносистему в 1936 році) матеріалом аналізу ми обрали підручники, словники, навчальні посібники, брошури, наукові видання, довідники, каталоги з галузі автомобілебудування останнього десятиліття. Тут слід акцентувати увагу

на першій позитивній тенденції – фахова література автомобілебудування 90-х і початку нового століття представлена (з огляду на попередні десятиліття, коли для порівняльного аналізу лексики було знайдено всього по декілька видань кожного періоду українською мовою) досить-таки масштабно.

Аналіз п'ятнадцяти науково-фахових видань дає право констатувати, що зрушення в кращий для української термінології бік є, вони дуже незначні, але свідчать про спроби надати лексиці автомобілебудування національних рис. Наприклад, добре відомий термін *масло* у підручнику для учнів професійно-технічних закладів освіти „Будова й експлуатація автомобілів” було замінено на *оливу*, *уприскування палива* – на *упорскування палива*, *шарикопідшипник* – на *кульковий підшипник*, *сердечник* – на *осердя*, *мітку* – на *позначку* [2]. Слід зазначити, що до 2000 року слово *олива* в значенні “*технічна олія*” в автомобілевій термінології не вживалося, та сучасні науковці-техніки В.В.Кисликов та В.В.Лушик здійснили таку мовну апробацію: *Для цього треба в піддон картера залити промивальну оливу (індустріальну) до нижньої позначки оливомірної лінійки, запустити двигун на малій частоті обертання колінчастого вала, а потім, відкривши всі пробки, злити промивальну оливу* [2, с.86].

Науково-популярне видання „Усунення несправностей автомобіля в дорозі” (автори М.Ю.Основенко, П.М.Шоцький, В.І.Сирота), яке побачило світ у 1993 році, замість іншомовних слів, у тому ж числі російських, містить значну кількість власне українських термінів: *буфер* названо *відбивач*, *різьба* – *різь*, *жесть* – *бляха* [3].

Автор книги „Автомобіль ЗАЗ-1102 “Таврія”: Будова і технічне обслуговування” К.С.Фучаджі вживає замість раніше поширених російських за походженням термінів *азор*, *напильник*, *стержень* українські відповідники *просвіт*, *терпуг*, *стрижень*, замість німецького *клема* – *затискач* [4]. Зазначена книга датована 1993 роком, і більшість із таких питомих українських слів відома автомобілевій терміносистемі ще з 20–30-х років, однак широкого вжитку, масового використання наведеної лексики у науково – технічних виданнях, на жаль, немає.

Для надання автомобілевій термінології більш виразних національних рис необхідно вдатись до таких кардинальних змін :

- 1) велику групу лексичних русизмів повинні замінити українські терміни (*хідник*, а не *стрем'янка*; *стрижень*, а не *стержень*; *черевик*, а не *башмак*; *впорскувати*, а не *вприскувати* тощо);
- 2) запозичені з російської мови словотвірні моделі необхідно вилучити, замінивши українськими моделями, що слугують зразком для назв апаратів, знарядь, інструментів, механізмів, пристроїв (*підйомник* – *підійм-ач*, *выключатель* – *вимик-ач*; *гаситель коливань* – *гас-ник коливань*; *напильник* – *напил-ок*; *поплавок* – *поплав-ець* тощо);
- 3) посилити увагу до вживання дієприкметників, обмежуючи книжні елементи (дієприкметники теперішнього часу активного стану типу *пружинячий*, *фільтруючий*, *масловідбиваючий*, *регулюючий*) і поширюючи віддієслівні прикметники та іменники на позначення властивостей деталей та виконавців дії типу *захисний кожух*, *датчик-розподільвач*, *клапан віддачі*.
- 4) з термінологічного надбання попередніх років доцільно використати вдалі синоніми до термінів неукраїнського походження (*жиклер* – *порскач*, *насос* – *смок*, *напильник*, *напил-ок* – *терпуг*, *холостий хід* – *яловий хід*, *фарфоровий* – *порцеляновий* тощо)

5) відновити інтернаціоналізми, вилучені свого часу з автомобілевої термінології через експансію російських номінацій (*die Mutter – мутра, die Spule – шпуля, die Schnecke – шнек, die Kurbel – корба, die Klammer – клямра, das Antimon – антимон, gepanzert – панцерний, der Lötcolten – лютник, франц. pompe – помпа та ін.*).

Такі позитивні процеси українського термінотворення слід враховувати у фаховій підготовці, у виданні та перевиданні спеціальної літератури, у словникарстві, що мусить заохочуватися і Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології.

1. Артёмов, Задорін. *Що треба знати шоферові на іспиті: Порадник.* – б.м.в., 1928. – 285с.
2. Кисликов В.Ф., Луцик В.В. *Будова й експлуатація автомобілів: Підручник для учнів професійно-технічних закладів освіти.* – К.: Либідь, 2000. – 399с.
3. Основенко М.Ю., Шоцький П.М., Сирота В.І. *Усунення несправностей автомобіля в дорозі.* – К: Техніка, 1993. – 78с.
4. Фучаджі К.С. *Автомобіль ЗАЗ-1102 "Таврія": Будова і технічне обслуговування.* – К.: Техніка, 1993. – 168с.

Людмила Козак

Криворізький технічний університет

ТИПИ ВІДНОШЕНЬ У БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ СЛОВСПОЛУЧЕННЯХ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Людмила Козак, 2002

У статті схарактеризовані типи відношень у багатокомпонентних електротехнічних термінах-словосполученнях.

The characteristic of types of relations of multicomponents electro-engineering terms-wordcombinations is given in this article.

Важливе місце в структурі технічних терміносистем належить термінам-словосполученням. Багатокомпонентні термінологізовані утворення особливо поширені в терміносистемах, пов'язаних зі складними технічними галузями, серед яких, зокрема, – й електротехнічна.

Аналізуючи багатокомпонентні термінологічні словосполучення (ТС) і типи відношень у них, ми зважали на запропоноване В.В.Виноградовим визначення стійкості словосполучень: "Словосполучення – це сполучення слів, що організоване за законами мови і виражає яке-небудь поняття, хоч і складне" [1, с.42]. ТС є різновидом стійкого словосполучення, яке характеризується тим, що становить єдине складне найменування науково-технічного поняття, має цілісне значення, виконує номінативну та комунікативну функції терміна і є невід'ємною частиною термінологічної системи.

Говорячи про типи відношень у словосполученнях, які формують українську електротехнічну термінологію, варто зазначити, що як терміни тут найчастіше використовуються словосполучення, що складаються з визначуваного елемента, що виражається іменником, та одного або кількох визначальних елементів-прикметників.